

DE INDIGO-TEELT IN DE VORSTENLANDEN VAN JAVA EN DAARBUITEN.

Welk onderscheid is er toch eigenlijk tusschen de indigo-teelt, zoo als die in de vorstenlanden Djocjocarta en Soeracarta wordt uitgeoefend, en die, welke bestaat in vele der overige residentien van Java, waar daarbij de bepalingen van het zoogenaamde Cultuurstelsel worden gevolgd? Welke is de reden dat de indigo-teelt, waar zij gedwongen, als deel van het cultuurstelsel, wordt uitgeoefend, bij den inlander is gehaat en zulke slechte uitkomsten oplevert dat zij, niettegenstaande herhaalde toekenning van verhoogd plantloon, op vele plaatsen geheel heeft moeten worden opgegeven, terwijl zij in de vorstenlanden voor den particulieren Europeeschen industrieel en voor den inlander beiden goede uitkomsten schijnt op te leveren en bij den laatsten zeer gewild schijnt? Waarin zijn eigenlijk de voordeelen gelegen, welke de bevolking in de vorstenlanden boven die in de overige residentien uit de indigo-teelt trekt?

Ziedaar vragen, welke in den laatsten tijd dikwerf, ook in onze wetgevende Kamers zijn gedaan, en wier beantwoording niet zoo bijzonder gemakkelijk schijnt te zijn. Vooral is dit het geval met de laatste vraag. Personen met Java bekend, bekend met het onderscheid tusschen de wijze van werken in de vorstenlanden en daarbuiten, toegevende alles wat de eerste vóór kan hebben door meerdere vrijheid van de zijde der bevolking; door haar werken onder een particulier, wiens eigenbelang naauw met het hare verbonden is; door haar vrijdom van landrenten en heerendiensten enz., in één woord, door haar niet onderworpen zijn aan de bepalingen van het stelsel van cultures; toegevende dat in dat alles eene hoofdreden kan gelegen zijn van de goede uitkomsten welke de indigo-teelt in de vorstenlanden oplevert, zeiden echter, nog maar niet regt te kunnen begrijpen waarin het eigenlijk geldelijk voordeel voor de bevolking in de vorstenlanden, boven die daarbuiten, waarvan ook dikwerf breed werd opgegeven, gelegen is.

Dat de zaak aan het gouvernement zelf ook niet gansch duidelijk was, blijkt ook uit de zending, welke aan een controleur der cultures opgedragen is, die belast werd met de taak om naauwkeurig te

gaan opnemen hoe de indigo-teelt in de vorstenlanden was ingerigt en werkte, en later om datzelfde stelsel in de residentie Banjoemas in toepassing te brengen. (Zie het antwoord van den Minister van Kolonien op het in de Tweede Kamer der Staten-Generaal uitgebragt rapport over het Koloniaal verslag over 1857, § 25).

De onzekerheid die daaromtrent bestaat is een bewijs te meer, hoe uiterst moeilijk het is om juist met de op Java bestaande toestanden bekend te worden. Nothing is more perplexing, om een engelsche uitdrukking te bezigen, voor iemand die opregt en ernstig naar kennis en waarheid omtrent koloniale aangelegenheden zoekt, dan te moeten bemerken dat het soms aan menschen, die op de plaats zelve in Indie met gemoedelijkheid en ernst naar waarheid zochten, die oogenschijnlijk met alle middelen waren toegerust om haar te weten te komen, niet is kunnen gelukken haar volkomen te leeren kennen, zelfs niet in zaken, welke oppervlakkig zoo eenvoudig schijnen, als die waarvan hier eigenlijk sprake is, en die, zou men zeggen, hoofdzakelijk op een eenvoudige berekening der inkomsten van de indigo-plantende bevolking in de vorstenlanden en daarbuiten moest nederkomen.

Het is eerder te begrijpen dat dergelijke onzekerheid nog bestaat waar het geldt een even ingewikkeld als moeilijk vraagstuk als dit: bij wien berust eigenlijk de grondeigendom op Java? bij den souverain, bij de gemeente, of wel eigenlijk bij niemand, zooals sommigen beweren? — omdat, zelfs na al wat daarover in de laatste jaren is geschreven, een naauwkeuriger kennis van de adat, van de aloude Oostersche instellingen en hare geschiedenis dan tot heden bestaat, noodig schijnt, alvorens daaromtrent bepaalde uitspraak kan gedaan worden. Het is te begrijpen dat er nog onzekerheid bestaat over de vraag: of vrije arbeid en vrije cultuur op Java mogelijk is, namelijk (want die mogelijkheid wordt door het niet te wederspreken feit van het bestaan, zij het dan ook slechts hier en daar, van vrijen arbeid en vrije cultuur, bewezen) met en nevens het in werking zijnde gedwongen stelsel van cultures, omdat, met hoeveel regt ook wordt gewezen op de uitkomsten van vrijen arbeid en vrije cultuur, waar die toegepast werden, de toepassing daarvan naast het cultuurstelsel — getuige de hevige pennenstrijd die daarover dezer dagen wordt gevoerd, — nog te partieel, nog van te jonge dagteekening is om daarover een beslissende uitspraak te kunnen doen.

Maar dat dergelijke onzekerheid ook nog bestaan kan omtrent eene schijnbaar zoo eenvoudige zaak als het eigenlijk onderscheid tusschen de indigo-teelt in de vorstenlanden en daarbuiten, daarin is zeker wel

een zeer sterke drangreden gelegen voor het beweren dat men uiterst voorzigtig moet zijn in het beslissen van vraagstukken van kolonialen aard. Maar daaruit volgt ook dat elke bijdrage, welke strekken kan om eenig licht over een of ander van die vraagstukken te verspreiden, haar nut heeft, omdat daardoor en door de wrijving van verschillende gevoelens, welke daarvan het gevolg kan zijn, langzamerhand de waarheid aan het licht moet komen. Daarom, en gedachtig aan de spreuken: „de publieke zaak moet publiek behandeld worden“, en „openbaarheid geeft licht“ — worden de volgende stukken openbaar gemaakt.

Zij hebben hun ontstaan te danken aan deze omstandigheid: een duidelijk en afdoend antwoord zoekende op de aan het hoofd dezes gestelde vragen, verzocht ik een vriend, die gedurende eenige jaren indigo-planter in de vorstenlanden was geweest, mij daartoe behulpzaam te willen zijn. Hij had de goedheid mij daarop de nota of memorie toe te zenden, welke hieronder in de eerste plaats zal volgen. Het bespreken van den inhoud daarvan met andere op Java bekende personen, die zich door de lezing nog niet geheel ingelicht verklaarden, had het onderwerpen aan den steller van eenige vragen en opmerkingen, en deze hadden weder zijn nader antwoord ten gevolge. Ik meende dat die stukken, zoo zij al geen overtuiging aan elks gemoed zouden brengen, toch belangrijk genoeg waren om te verdienen in wijder kring bekend te worden gemaakt dan aanvankelijk in des stellers bedoeling had gelegen. Zijne vergunning werd daarom gevraagd en verkregen om ze openbaar te maken, — niet evenwel die om ook den naam des stellers te noemen, gelijk ik, om er meer gezag aan te doen toekennen, had verlangd. Mijn vriend meende, dat in eene zaak als deze, waar het alleen gold zaken en beginselen en alle kwestie van personen volstrekt buiten spel bleef, het noemen van zijn naam geenerlei nut zou kunnen hebben. Die meening, welke in beginsel ook de mijne is, moest ik wel eerbiedigen, hoezeer ik, wetende het gezag dat door ons publiek aan namen wordt gehecht, gaarne zijn naam had genoemd, om daardoor te eerder te doen blijken dat het een bevoegd beoordeelaar is, die in deze stukken zijn gevoelens over de zaak uit. Thans moet ik met den wensch staan dat deskundigen getuigen zullen dat dit uit de stukken blijkt.

Ten aanzien van den vorm der stukken zij nog dit opgemerkt: het zou zeker mogelijk zijn geweest de vragen en antwoorden, in het tweede stuk voorkomende, met de nota zelve zamen te smelten en er alzoo een misschien beter geheel van te maken. Ik mogt echter mijn vriendelijken correspondent niet lastig vallen met de vraag die taak op zich te willen nemen. Zoo ik er mij zelf aan waagde, werd mogelijk de éénheid zijner redenering verbroken. Ik vond het daarom voorzigtiger

de aanvankelijk slechts voor mijn oog bestemde stukken alleen die geringe wijziging in den vorm te doen ondergaan, welke zij, om onder de oogen van meerderen te komen, bepaald schenen te vereischen, en de door mij gedane vragen, welke tot de nadere toelichting aanleiding gaven, daarmede tot een geheel te verwerken. Ten opzichte van die vragen moet ik nog opmerken dat, alhoewel de meeste niet van mij afkomstig zijn, ik mij toch verantwoordelijk stel voor het min goede dat daarin mogt worden gevonden, omdat ik hen, die de goedheid hadden mij hunne opmerkingen mede te deelen, niet aansprakelijk mag stellen voor mijne misschien min juiste opteekening daarvan. Ik bied die stukken dan ook hierbij, zooals ze zijn, den lezer aan, hem verzoekende het min goede dat hij daarin, vooral ten opzichte van den vorm, mogelijk zal vinden, aan mij te willen wijten, maar mijn vriend te danken voor het goede, dat hij daarin aantreffen, voor de leering die hij daaruit putten zal.

Ten slotte teeken ik nog aan, dat de noten, hier en daar bij de stukken gevoegd, van mij afkomstig zijn.

J. K. W. QUARLES VAN UFFORD.

I.

Wanneer men de vraag stelt, waarom de resultaten van de Gouvernements indigo-cultuur veel minder gunstig zijn, dan die van den particulier, en wel voornamelijk, zoo als die cultuur te Djocjocarta wordt gedreven, dan ligt de beantwoording voor de hand: in het verschil van stelsel, waaronder deze bij het gouvernement en te Djocjocarta wordt ten uitvoer gelegd.

Bij het gouvernement wordt gewoonlijk een vijfde gedeelte der rijstvelden tot de indigo-aanplant afgezonderd; tot bewerking daarvan zijn ongelijk, naar gelang der bevolking, 4 à 6 huisgezinnen per bouw bestemd; deze verrigten desniettemin hunne heerendiensten en corveën, en betalen hunne landrente, zelfs over het met indigo beplante gedeelte; vervolgens moeten zij de velden voor die cultuur beploegen, beplanten, onderhouden, de indigo-bladeren snijden, naar de fabrieken vervoeren en helpen verwerken en fabriceren; de fabrieken met al hare benodigdheden worden door of voor rekening van de indigo-plantende bevolking gebouwd en aangekocht; het is de bevolking-contractant ter eener en het gouvernement-contractant ter andere zijde; de slaaf, die met den meester een contract heeft aangegaan; de meester heeft evenwel zijne ondergeschikten en bastiaans, welke moeten zorgen voor de rigtige naleving van genoemd contract, en belooft hun daarvoor een aandeel in de winsten (percenten) die de meester door hunne tusschenkomst van den contractant ter eener zal kunnen behalen; al is nu de meester goed en al zijn de knechten niet kwaad, dan geeft deze ongezonde toestand genoegzaam aanleiding tot meer of minder grove misbruiken, vooral, wanneer men in aanmerking neemt, dat velen van de ondergeschikten, zooals Regent, Wedonno, etc. zelf Javanen zijn.

Te Djococarta verluken de inlandsche grondbezitters hunne dessah's en gronden aan den Europeeschen planter. Deze verdeelt de velden, als: voor hem $\frac{2}{3}$ (patoman), de hoofden $\frac{1}{3}$ (loengoeh) (*) en de bevolking $\frac{1}{3}$ (glebakkan); vervolgens wordt de bevolking vrijgesteld van heerendiensten, betaalt *niets* en dus ook geen landrente, doch beplant $\frac{2}{3}$ gedeelte der beschikbare velden met — onderhoudt en snijdt de indigo, welke door den fabrikant en voor zijne rekening wordt weggehaald en gefabriceerd. Voor belooning van planten en onderhoud alleen, geniet de bevolking met hare hoofden $\frac{1}{3}$ gedeelte der rijstvelden, een vrij en onbezwaard genot der dessah's en hare voortbrengselen en minstens twee opvolgende gewassen van hare gronden alvorens de indigo op haar $\frac{2}{3}$ wordt verwisseld, waarmee 12 à 14 maanden, soms langer, verlopen.

Wanneer men deze twee stelsels, hierboven in ruwe trekken omschreven, slechts oppervlakkig beschouwt, dan zal men al dadelijk de reden kunnen gissen, waarom de Javaan het particuliere boven het gouvernements-stelsel verkiest. Laat ons thans meer in bijzonderheden onderzoeken het onderscheid tusschen beiden gelegen en de misbruiken daaruit bij het gouvernements-stelsel voortvloeiende.

1°. Het zij nogmaals gezegd: de Javaan gaat onder het gouvernements-stelsel eene overeenkomst aan met het gouvernement zijnen meester, alzoo zonder hooger beroep bij verongelijking; zijn gebied is partij ter andere zijde en diens ondergeschikten zijn de personen *over wie* en *aan wie* de eventuele klacht moet ingezonden worden. Te Djococarta daarentegen hebben contractanten circa gelijke regten; wordt dàar de Javaan mishandeld of gekneveld, dan zoekt hij zijn regt bij de bevoegde autoriteit; heeft de bevolking te veel of te zwaar werk, dan verlaat zij hare dessah's en niemand mag haar zulks beletten.

2°. Het is in het belang van den gouvernements-ambtenaar, om de indigo-productie zoo hoog mogelijk op te voeren; zijne renommée en zijne schatkist hebben daarbij evenveel belang. Het is daarentegen voor den particulier eene levenskwesitie om eene talrijke en welvarende bevolking te hebben; hoe beter hij deze behandelt, hoe zekerder hij tot zijn doel, eene productieve onderneming, zal geraken; zijn belang en dat der bevolking zijn op het innigst zamen verbonden, want de bevolking behoort tot het productief kapitaal van den landheer; van daar, dat deze zorgt voor eene goede en vertrouwde surveillance, ja, zelf waakt voor de belangen van ieder huisgezin zijner onderneming; hij kent zijne gronden, schroomt geen uitgaven tot verbetering daarvan; onderzoekt en onderdrukt alle mogelijke knevelarij en knoeijerij; dit kan de particulier doen, omdat geen onderneming zóó groot en uitgestrekt is, of hij kan die geheel en al nagaan en heeft uitsluitend zijnen tijd ten behoeve daarvan beschikbaar.

Geheel anders is uit den aard der omstandigheden, de verhouding van den gouvernements-ambtenaar tot de bevolking. Het verblijf van den amb-

(*) Voor de aan het dessah- of dorpshef (bikel) toegekende opbrengst van het $\frac{1}{3}$ gedeelte der verhuurde gronden, is deze verantwoordelijk voor de goede bewerking van de met indigo te beplanten gronden (patoman); hij verdeelt den daarop te verrigten arbeid gelijkelijk tusschen de dessahbewoners en zorgt dat elk zijn aandeel (bagran) behoorlijk bewerkt en wordt bij gebreke daarvan daarover aangesproken. Men ziet dus dat ook bij de landverhuringen zooveel mogelijk het beginsel wordt gehandhaafd om slechts door tusschenkomst der hoofden met de bevolking zelve te handelen.

tenaar is gewoonlijk van korten duur en zijn werkkring op te groote schaal dan dat hij van een zeer klein deel zijner vele bezigheden, zooveel omslag en werk zou kunnen maken. Hij, die steeds zou willen zien door eigen oogen, zou den tijd daartoe niet kunnen vinden; de menigvuldige administratiën, correspondentie, indiening van staten, etc., etc., etc. verijdelen de beste pogingen, de edelste bedoelingen, die gaarne over 't algemeen aan de ambtenaren in Oost-Indië worden toegekend. Maar wat is hiervan het gevolg? dat de surveillance alzoo nagenoeg geheel overgaat in handen van inlandsche ambtenaren, die nimmer te vertrouwen zijn. Het verschil is dus aanmerkelijk tusschen de dirigerende personen onder beide stelsels en het kan niet anders dan op den langen duur nadeelig voor het gouvernement uitvallen; een natuurlijk en onvermijdelijk gevolg van het stelsel, waarbij het gouvernement voor eigen rekening doet planten.

Nu komen wij tot de dadelijke belangen der bevolking zelve, onder beide stelsels. Bij het gouvernement verrigten de ingezetenen *heerendiensten*, waarvoor zij niet worden betaald; zij worden nu en dan bovendien tot het slepen van balken en andere houtwerken, het bakken van steenen, enz. enz. tegen zoogenaamde betaling, geprest, maar van de gelden zien zij gewoonlijk weinig, daar het grootste gedeelte bij zulke gelegenheden in den zak van het inlandsch-hoofd te regt komt; de tijd van den Javaan gaat evenwel daarmede verloren, nutteloos en zonder wezenlijke verdienste. De bevolking bij den particulier daarentegen, doet *geen* heerdienst (wel *dessah*-dienst) (*) en verrigt *geen* andere diensten, dan die zij vrijwillig en dus tegen goede belooning wil vervullen; de inlander beschikt over zijnen tijd, zoodra de indigo velden naar behooren onderhouden zijn, en „time is money,” ook op Java.

Bij het gouvernement moeten de ingezetenen de *indigo planten, onderhouden, de bladeren snijden, naar de fabriek transporteren en fabriceren* in fabrieken door hen opgerigt, met materialen door hen bekostigd en door den contractant ter andere zijde voor hunne rekening gebouwd en gekocht. Buiten het zonderlinge van dezen toestand, hebben dus de planters nog oneindig meer werk dan die onder den particulier, waar zij niets anders hebben te doen dan de *indigo te planten, te onderhouden en te snijden*. (†) Maar wat is nu de belooning voor den planter onder het gouvernements-stelsel? Van 1855/57 waren er gemiddeld, ieder jaar, 111,645 huisgezinnen bij de indigo-cultuur ingedeeld. Deze hebben 18,330 bouws met indigo beplant, welke gemiddeld per jaar hebben opgeleverd 598,672 ponden indigo, of $5\frac{1}{2}$ pond per gezin, waarvan, na aftrek der landrente ad f 471,300 over de met indigo beplante bouws, de zuivere betaling bedroeg f 700,062 's jaars of f 6,27 voor elk gezin.

Te Djocjocarta genieten de 2 huisgezinnen pr. bouw indigo een even groot aandeel in de sawa's, waarvan de opbrengst kan gerekend worden op 11 picols per bouw à f 5 pp. = f 55, benevens den oogst hunner tweede gewassen, welke men als minimum op f 15 kan stellen, totaal f 70 of f 35 per huisgezin. Hiervan gaat af gemiddeld f 7 per bouw voor bearbeiding van — de zaadpadie enz. voor — hunne eigene gronden,

(*) Daartoe behoort o. a. het bewaken van de fabriek tegen diefstal, brand enz.

(†) Voor de werkzaamheden in de fabriek, het pakhuis enz. heeft de fabriekant vaste menschen in dienst tegen een bepaald maandgeld, die geen aandeel in de *dessah*gronden hebben en meest van andere plaatsen afkomstig zijn.

zoodat hunne verdienste bedraagt zuiver f 63 per bouw, of f 31,50 per huisgezin, d. i. *vijsmaal* zoo veel als die van den gouvernements indigo-planter. Dit onderscheid is verbazend groot en toch is het waar. Nu zou men kunnen aanvoeren: het gouvernement telt 6 en de particulier slechts 2 huisgezinnen pr. bouw, dit staat niet gelijk. Het verschil ligt in het stelsel, zoo als later zal worden aangetoond. Maar het gouvernement kan met niet minder dan 6 en de particulier heeft *niet meer* noodig dan 2 huisgezinnen, om te planten: doch stel de verdienste onder het gouvernementsstelsel per bouw in plaats van per huisgezin, dan krijgt men nog een verschil van f 24,91 per bouw ten voordeele der particuliere nijverheid, ongerekend nog de kortingen bij den gouvernements-planter voor fabriek en materialen en waarvan men voorbeelden weet, dat die kortingen al de verdiensten absorbeerden, zoodat de planter soms *niets* in handen kreeg; dus, bij zoovéél méér werk, onder den last van *heerendiensten* daarenboven, staat de verdienste van den Javaan onder het gouvernementsstelsel, tot die bij den particulier, als f 6,27 *buiten kortingen* tot f 31,50 *vrij* per huisgezin, of per bouw als van f 38,19 tot f 63.

Deze cijfers, in verband tot de voorafgegane toelichting, zullen duidelijk maken, dat de bevolking onder het gouvernements-stelsel, in vergelyk van die bij den particulier werkzaam, verarmt en alleen door middel van dwang indigo blijft planten; dat men dus weinig kan verwachten van eenen aanplant, onder de gegevens hiervoren geschetst, te meer daar de wijze van planten en onderhouden onder het eerste stelsel op zich zelf veel verschilt van die van den particulieren planter, waarin almede de reden is te vinden van de min gunstige resultaten van de gouvernements indigo-teelt. Zoo bijv. plant de particulier geregeld voort, het geheele jaar door; dit geeft hem het voordeel van *nimmer* overhaast, met *altijd* goede frissche stekken te kunnen planten en inboeten; hierdoor wordt eene sterkere, méér verfstofhoudende plant verkregen. Het gouvernement daarentegen doet zijne aanplantingen in ééns, jaarlijks, binnen den kortst mogelijken tijd, werkt met overhaasting, mist de keus van stekken, voornamelijk voor inboetingen en loopt slechts ééne kans bij ongunstige weergesteldheid, etc.; terwijl die zelfde kans bij den particulier verdeeld is, zoovéél malen als zijn aanplant heeft plaats gevonden; de gronden over 't algemeen worden minder goed bewerkt door den gedwongen gouvernements-planter, dan door den particulieren landbouwer, die op de hem toebehoorende akkers reeds de vruchten van zijn arbeid ziet ontwikkelen te gelijker tijd dat hij de gronden voor zijn indigo-aanplant omwerkt, laat uitdampen en in orde brengt. Het gouvernement verliest tijd met het maken van goten, het ophoogen van beddingen en het al te zorgvuldig uitroeijen van elk grasscheutje, terwijl de particulier zijne driemaal diep omgeploegde velden eenvoudig beplant en slechts daar goten en beddingen maakt, waar de noodzakelijkheid dit vordert, en éerst *zes weken na* den aanplant zijne velden van onkruid zuivert, waardoor wortel en stam voldoende vastheid en omvang hebben verkregen om die bewerking te kunnen weerstaan, terwijl het onkruid dan tusschen de rijen in geulen wordt begraven, zoodat men aan den grond terug geeft, wat hij voortbragt. Deze omwerking geschiedt bij herhaling; bij het gouvernement daarentegen zorgt men bijkans dagelijks dat de oppervlakte en het geheel een goed effect maakt op den inspecterenden controleur en resident of inspecteur der cultures. Veel en doelloos werk wordt hierdoor verspild.

Wordt later de indigo rijp, dan moeten de gouvernementsplanters de

bossen bladeren naar de fabriek, soms vrij ver verwijderd, *dragen*; de particulier daarentegen laat de bossen door eigen karren derwaarts brengen; dat wint tijd en handen uit, ongerekend *de onovervinnelijke afkeer* die de landbouwende Javaan tegen picolen of dragen heeft. Dit een en ander geeft de reden, waarom het gouvernement voor *één* bouw indigo drie maal zooveel menschen noodig heeft als de particulier, die bovendien naar omstandigheden met zijnen aanplant handelt, de velden geschikt voor beplanting in het drooge of natte jaargetijde ter verwisseling uitzoekt of de bestaande aanplanting op nieuw doet inboeten en aanhoudt naar plaatselijke omstandigheden, en daardoor van ieder plekje, in overleg met zijnen planter, het meeste voordeel trekt, zich aan geene bepalingen of besluiten behoeft te houden, maar zijnen grond verbetert, van mest voorziet in overeenstemming met de noodzakelijkheid enz. Hij behoeft daartoe geen voorstellen te doen of bevelen af te wachten, doorgaans van algemeene strekking, die plaatselijk soms zeer ondoelmatig werken; maar boven alles heeft de industrieel ook geen tegenwerking te duchten eener ontevredene bevolking, een stellig diep ingrijpende kanker bij de gouvernements indigo-cultuur. Zelfs de rijst, op de door het gouvernement afgeschreven indigo-gronden geplant, slaagt zeer zelden goed, terwijl de Javaan bij den particulier juist *die* gronden verkiest voor zijnen padie-aanplant; de redenen liggen in de meerdere doelmatigheid, waarmede de particulier zijne gronden doet omwerken; in de bemesting die hij zijne sawa's geeft en den *juisten tijd* waarop hij zijne oude indigo-aanplantingen aan de bevolking terug geeft, alsmede de persoonlijke zorgen, die hij voor waterwerken en padie-bibietsoorten aanwendt. Bij het gouvernement daarentegen geschiedt de afschrijving van indigo-aanplantingen volgens officiële staat; veelal worden die afschrijvingen te laat bewerkstelligd; de gronden, die lang te voren omgegooid hadden moeten worden en herhaaldelijk de bewerking, voor padie geschikt, hadden moeten ondergaan, krijgt men daartoe te laat terug; de bewerking geschiedt alzoo hoogst oppervlakkig en de bibiet is dan meestal van mindere soort, die gemakkelijker wordt geplant, maar ook minder vruchten afwerpt; in vele opzichten ontbreekt ook hier het opzicht en de hulp van den eigenaar.

Men komt dus tot de overtuiging:

1o. Dat de surveillance bij het gouvernement veel te wenschen overlaat en *nimmer* zoo kan zijn als bij den particulier;

2o. dat de bevolking bij veel *meer* werk, *vijsmaal minder* verdient, dan bij den particulieren industrieel;

3o. dat, bij soms doelloos werk, de plant zich niet zoo duurzaam krachtig ontwikkelt en de grond meer wordt uitgeput dan bij den particulier;

4o. dat de gouvernements indigo-planter $5\frac{1}{2}$ pond per hoofd en de particuliere planter van 20—25 pond indigo per hoofd produceert;

5o. dat zelfs de padie-oogsten, van *mindere* soorten en *minder* productief zijn, dan bij den vrijen planter.

6o. dat dus ook hier het dwangstelsel voor natuurlijke en gepaste vrijheid moet wijken;

Men heeft kunnen bemerken, dat het stelsel, waaronder de Javaan bij den particulier in de vorstenlanden werkt, bevat het beginsel van vrijen arbeid en van individueel landbezit. Zoo als boven is gezegd, worden de gronden in 5 gelijke deelen gesplitst en veelal 's jaarlijks verwisseld; ieder landbouwer heeft zijn aandeel in de indigo-aanplant en ontvangt daarvoor een even groot aandeel in de rijstvelden, dat hem verzekerd blijft, zoo

lang hij zijnen pligt vervult. Dat is geheel volgens de oudste hadat, die zegt, dat men den inlander zijnen grond *niet* kan ontnemen, zoo lang hij zijnen pacht betaalt en zijnen grond beplant. Hierin zit de kiem, vrij wel ontwikkeld, van individueel landbezit; doch het stelsel van cultures heeft veelal die inlandsche wetsbepaling omvergeworpen, door de verschillende indeelingen der landbouwers, soms op *verren* afstand van hunne dessah's bij suiker- en indigo-aanplantingen enz.; in de vorstenlanden bleef de oude hadat meer van kracht dan ergens elders op Java. Thans, nu de Javaan daar ondervindt, hoeveel hij met zijnen grond en zijnen arbeid kan verdienen, hecht hij waarde aan den grond en tracht zich het bezit daarvan meer duurzaam te verzekeren. Het is daarom moeilijk te begrijpen, hoe de Heer 's Jacob in zijne bekende brochure: *Gedwongen en vrije suikercultuur op Java*, wil bewijzen dat men *éerst* individueel landbezit moet scheppen en *dàn* vrijen arbeid kan bevorderen. Juist het omgekeerde is méér natuurlijk: uit vrijen arbeid moet individueel landbezit geboren worden; de verdienste van den vrijen arbeid zal strekken tot prikkel naar individueel landbezit.

Inderdaad! het stelsel in de vorstenlanden zou veel goeds bevatten als overgangs-systeem van dwang tot vrijen arbeid. Men moet toch in het oog houden, dat de Javaan van voor eeuwen geleden onder den dwang zijner hoofden heeft geleefd; dat hij thans gedwongen voor het Gouvernement producten plant en heerendiensten verrigt, en dat hij dus nimmer gelegenheid had te leeren, wat het is, om *dienst* tegen *belooning* te verrigten, om waarde voor zijnen arbeid te genieten; dat zijn onbeschaafde toestand en het vruchtbare land, waarin hij leeft, hem ordeloos en zorgeloos en onnadenkend hebben doen blijven; dat men dus voorzigtig moet te werk gaan met hem in eene meer vrije maatschappelijke positie over te brengen. Een te plotselinge overgang van dwang tot vrijheid zou gevaarlijk kunnen worden. Geleidelijk moet hij daartoe gebragt worden, onder opzicht en medewerking van menschen, wier welvaren onafscheidelijk aan het zijne verbonden is. Langzamerhand, naarmate de Javaan zijn voordeel leert kennen, zal dwang vervangen worden door vrijen wil. Nu reeds, terwijl het cultuurstelsel nog in volle werking is, weet de Javaan tijd te vinden om vrijen arbeid te verrigten; hoe anders zou men werklieden kunnen krijgen op de percelen woeste gronden? Hoe anders zou men met goed succes, en de bewijzen er van zijn gemakkelijk te leveren, tabak kunnen planten, zonder 's gouvernements tusschenkomst? hoe anders, zoude de Kadoe méér dan 70,000 picols suiker kunnen afwerpen, geheel door vrijen arbeid verkregen?

Twee zaken zijn evenwel hoogst noodig ter bevordering van *wezenlijk vrijen arbeid*. 1°. Strikte onzijdigheid van de Gouvernements-ambtenaren en 2°. verlof om de heerendiensten, des verkiezende, in geld volgens billijken maatstaf te kunnen voldoen; want vrij en onbelemmerd moeten de Javanen zich kunnen bewegen; geen invloed van ondergeschikte ambtenaren, geen gedwongen oproeping tot Gouvernements werkzaamheden zal mogen plaats vinden; onder den invloed van den ambtenaar zal de Javaan de Gouvernements parentah's (bevelen) *nimmer* ontwennen en zal het kapitaal van den ondernemer afhankelijk blijven van de individueele opinie en influentie der ambtenaren op de bevolking; bij oproeping tot heerdienst zal de Javaan nimmer vrij over zijnen tijd te beschikken hebben; dit laatste kan gemakkelijk worden voorkomen; de industrieel zal volgaarne voor de voldoening der heerendiensten zijner ondergeschikten, *in geld* willen zorg

dragen. Maar hoe den schadelijken invloed van ambtenaren en hoofden op de bevolking gekeerd? Mogt men sawa's huren en contracten met de bevolking sluiten in den geest zooals zulks te Djocjocarta plaats vindt, dan zou het Gouvernement niet veel meer te doen hebben, dan de politie te handhaven en te letten op de keuze der personen, die in de binnenlanden zouden worden toegelaten. Hiertegen bestaan evenwel tijdelijk onoverkomenlijke zwarigheden. Het reglement op het beleid der regering van N. I. verbiedt den afstand van sawa's en bebouwde gronden, art. 62. Men mag dus slechts contracteren voor de opbrengst, *niet* over de overdracht van den grond zelven. Maar juist in dat stelsel, waarbij aan den Europeaan vergund wordt met den inlander contracten aan te gaan wegens de teelt en de levering van zekere producten, terwijl te gelijker tijd en daarnaast het gedwongen cultuurstelsel in werking is, kan gevaar gelegen zijn. Dat is vrije arbeid op eenen gemonopoliseerden bodem. De dwang beheerscht dan den vrijen arbeid en vernietigt dien naar goedvinden — en de tegenstanders vinden daarin weder aanleiding tot het beweren, dat vrije arbeid op Java onuitvoerbaar is! Maar vrije arbeid kan zich immers *niet* ontwikkelen, wanneer hij *omgeven* en *gekneeld* blijft door dwang en monopolie? Om tot zuiveren vrijen arbeid, en als gevolg daarvan, tot individueel landbezit te geraken, dient men eene meer natuurlijke overgangspositie te bevorderen en de gegevens daartoe liggen voor de hand. Zoo *mogelijk* volge en zoo *noodig* verbeter men het stelsel der landverhuringen in de vorstenlanden, dan zal het den Europeaan en den Javaan voortdurend goedgaan en uit een normalen toestand zal vrije arbeid zich krachtig ontwikkelen, terwijl het Gouvernement zich langzamerhand een *solide* batig saldo zal scheppen, onafhankelijk van veel of weinig productie, van hooge of lage marktprijzen; een batig saldo, immer vatbaar voor jaarlijksche verhooging en op weldadiger grondslag berustende dan het tegenwoordige.

II.

Tot toelichting van enkele gedeelten van het bovenstaande en tot beantwoording van eenige daaromtrent gedane vragen, moge nog het volgende dienen, ten einde nog meer het voortreffelijke van het in de vorstenlanden heerschende stelsel boven de bij het stelsel van cultures gevolgde regeling te doen uitkomen, en het voor een ieder naar men hoopt duidelijk te maken dat in de vorstenlanden de bevolking inderdaad van de indigoteelt veel grooter stoffelijke voordeelen trekt dan bij het in de overige residentien geldend stelsel van cultures het geval kan zijn.

Eerste opmerking: „Het is bekend dat in de residentien, welke onder de werking van het cultuurstelsel zijn gebragt slechts $\frac{1}{4}$ der dessah-gronden met producten voor de europeesche markt worden beteeld. In de vorstenlanden daarentegen worden $\frac{2}{3}$ der gehuurde gronden met indigo beplant. Op welken grond rust die bepaling? — Was het hadat, dat de eigenaar het product van $\frac{2}{3}$ van den grond genoot en is het op dien grond bij de huurcontracten overgenomen? Kan er wel van *eigendom* bij de verhuurders sprake zijn? Is het niet veeleer waar, dat op Java van geen eigenlijken grondeigendom sprake kan zijn? moet deze niet gezegd worden eigenlijk bij niemand te berusten, zoodat de soeverein eigenlijk niet overdragen kan dan de uitoefening van zekere soevereiniteitsregten, namelijk het regt van inning van zekere hem als soeverein volgens de hadat toekomende regten en belastingen? Zou, als een gevolg daarvan bij de zoogenaamde landver-

haringen, wel van iets anders sprake kunnen zijn, dan van de overdracht aan de huurders van die heffingen gedurende een zeker aantal jaren?"

Antwoord: Het kan niet worden toegegeven, dat de eigendom van gronden op Java eigenlijk bij niemand zou berusten. Ingevolge de oudste overleveringen is de vorst eigenaar van den grond, (*) welke — voor een deel ten minste — in leen wordt afgestaan aan zijne rijksgrooten of beambten, die hem dan weder verpachten of verhuren aan de *dessah's*- of dorpschouten, die het bebouwbare gedeelte, hetzij tegen de halve opbrengst, tegen $\frac{2}{3}$ of ook wel $\frac{1}{3}$ van de opbrengst, of ook wel tegen eene getaxeerde waarde (thans landrente), door de *dessah's*-bewoners laten bewerken of exploiteren. Heeft men rijke sawahvelden, die steeds op zijn tijd met stroomend water kunnen worden besproeid en daardoor ruim drie oogsten in de twee jaren kunnen afwerpen, dan geeft de leenheer den grond en de pachter, zijn arbeid en de zaadpadie; terwijl de opbrengst, na aftrek van het snijloon, gelijkelijk wordt verdeeld. Bij minder vruchtbare sawahvelden, waarop slechts eene mindere soort van rijst kan worden geplant, wier opbrengst ook minder is, krijgt een hoofdpachter slechts $\frac{2}{3}$ van het product, en bij tegalgronden (rijstlanden die niet kunnen worden besproeid, wier vruchtbaarheid dus van de hoeveelheid gevallen regen afhankelijk en wier opbrengst daardoor onzeker en wisselvallig is), krijgt hij $\frac{1}{3}$ van de opbrengst.

Deze oude inheemsche gewoonte of *hadat* heeft hoogstwaarschijnlijk voor het gouvernement ook de basis uitgemaakt van de berekening der vroegere grondrente. Want in het rapport aan den Koning van den Minister van Marine en Kolonien Elout van 23 Mei 1828 leest men, dat de grondrente van het gouvernement bedraagt $\frac{1}{3}$, $\frac{2}{3}$ of $\frac{1}{3}$ van de bruto-opbrengst, naarmate van de hoedanigheid der gronden. Diezelfde *hadat* bestaat nog in de vorstenlanden en gaf zeer waarschijnlijk aanleiding dat de Europeesche huurder, in de *usantien* tredende, van den leenheer, $\frac{2}{3}$ der voor Indigo geschikte gronden voor zich kreeg.

Wanneer nu de vorst is eigenaar van den grond, en het Ned. Ind. gouvernement, onverschillig uit welke oorzaak of titel, treedt in het regt van den vorst, dan gaat die eigendom natuurlijk over op het gouvernement. Dat is, meent men, eene logische gevolgtrekking, en feitelijk handelt het gouvernement ook voortdurend dienovereenkomstig door gronden aan particulieren te verkoopen: aan suikerfabrikanten voor hunne fabrieken, aan stads- en dorpsbewoners voor hunne erven, door het verhuren van woeste gronden, waarvan de pachtsom in 's gouvernements schatkist wordt gestort, enz. Waarom zou nu het gouvernement zijne regten op de *dessahs* en sawahs ook niet aan particulieren mogen afstaan of verpachten, mits de

(*) Voor hen, die maar eenigzins met de koloniale literatuur bekend zijn, zal ik wel nauwelijks behoeven op te merken dat mijn vriend hier een geweldigen gordiaanschen knoop doorhakt. Het is zeer waar dat het gouvernement gedurende geruimen tijd gehandeld heeft alsof het als souverain eigenaar was van den grond op Java. Maar het is ook waar dat het gouvernement, vooral tijdens den pennestrijd, die daarover in 1848 en 1849 werd gevoerd, aan dat regt schijnt te zijn gaan twifelen. Het is ook waar dat, blijkens den strijd die daarover voor een paar jaren weder werd gevoerd, de zaak nog lang niet tot klaarheid is gebragt en het nog steeds wenschelijk blijft dat de kwestie op Java zelf grondig worde onderzocht. Het kan natuurlijk de bedoeling niet zijn, deze even ingewikkelde als moeilijke vraag hier zelfs maar eenigermate te behandelen. Maar ik wilde slechts constateren, dat hetgeen in den tekst als ontwijfelbaar zeker wordt gesteld, volgens velen nog zeer verre is van zoo zeker te zijn.

politie daarover aan het gouvernement verbleef? Het gouvernement, dit algemeen doende en zich van alle regstreeksche bemoeienis met de teelt van producten onthoudende, zou daardoor terugkomen op zijn eigenaardig standpunt, als uitsluitend souveriniteitsregten uitoefenende.

Tweede opmerking: Aannemende dat, zooals in de nota hierboven is gezegd, in de vorstenlanden 2 gezinnen 1 bouw indigoland bewerken, zoo moet men ook aannemen dat op elke 5 bouws verhuurden grond 4 gezinnen komen; van die 5 bouws worden 2 voor indigoland bestemd en 1 voor het dessahshoofd; voor de 4 gezinnen zouden dus 2 bouws overblijven om met rijst te worden beteeld; dat zou zijn $\frac{1}{2}$ bouw per gezin: kan dat voldoende worden geacht, *en* als loon voor het bewerken van het indigoland *en* om het onderhoud voor het gezin te verdienen?... Al het overige buiten rekening latende, zoude de bij het cultuurstelsel ingedeelde bevolking, wat de sawahs betreft, zoo men zich niet vergist, van beter conditie zijn, zelfs zoo men met de nota aanneemt dat buiten Djocjocarta 6 gezinnen noodig zijn voor hetgeen aldaar met 2 wordt verrigt. Want van de 5 bouws beteelt het gouvernement er slechts 1 met indigo of een ander voor de Europeesche markt bestemd product: voor de 6 gezinnen blijven dus 4 bouws, of bijkans $\frac{2}{3}$ bouw per gezin."

Antwoord: Het is niet geheel juist om te zeggen dat voor elke 5 bouws 4 gezinnen moeten worden in rekening gebragt. Het $\frac{1}{2}$ gedeelte daarvan of 1 bouw wordt bewerkt door of van wege het dorpshoofd; voor de $\frac{2}{3}$ of 2 bouw beplant met indigo, geniet de Javaan in de vorstenlanden de zuivere opbrengst der overige $\frac{2}{3}$ of 2 bouw. Wij willen evenwel aannemen, dat, wanneer 4 gezinnen voor de 2 bouws indigoland of 2 gezinnen per bouw werkzaam zijn, elk gezin de zuivere opbrengst geniet van $\frac{1}{2}$ bouw, dat volgens de vroeger gemaakte gemiddelde berekening, in geld geschat moet worden op f 31,50 tegenover f 6,27, waarop de verdiensten van den indigo-planter buiten de vorstenlanden berekend kunnen worden en waarop nog voor levering van materialen enz. gekort kan worden. De particuliere planter verdient dus vijfmaal zooveel als de gouvernements-planter, besteedt minder tijd voor het onderhoud van de indigo-aanplant en is vrij van landrenten en heerendiensten.

Laten wij nu eens eene berekening opmaken van de respectieve baten en lasten van een indigo-planter in de vorstenlanden en daarbuiten:

Men mag stellen dat een particuliere planter aan zijne indigo-velden besteedt per jaar	120 dagen
wegens ziekte van hem of zijn gezin berekene men	45 "
voor het bewerken zijner halve bouw sawah	20 "
dan blijven hem geheel ter zijner beschikking	180 "

365 "

De gouvernements-planter daarentegen heeft noodig voor het aanleggen en onderhouden van zijn indigo-aanplant het transport van bladeren naar en het werk in de fabriek en voor diensten aan zijne hoofden	190 dagen
van elke vijf dagen moet hij er 1 in heerendienst werkzaam zijn.	73 "
voor verschillende corvéen moeten nog berekend worden	27 "
wegens ziekte worden ook hier in rekening gebragt	45 "
voor het bewerken van zijne $\frac{2}{3}$ bouw sawah	30 "
dan blijven beschikbaar	00 "

365 dagen.

Wanneer men vervolgens een Javaansch huisgezin op de gewoonlijk aangenomen sterkte van vijf zielen stelt; wanneer men zich herinnert dat de generaal VAN DEN BOSCH in zijn bekend advies over het stelsel van kolonisatie van 6 Maart 1829 stelde dat een Javaansch arbeider eene verdienste van f 36 per jaar behoefde om in zijn onderhoud te kunnen voorzien, dan meent men dat de volgende berekening van de onkosten van een Javaansch huishouden al vrij goed met de waarheid overeenkomstig zal zijn:

Reken voor 5 zielen door elkander 5 pd. rijst daags of 14 picols in het jaar à f 5 per picol	f 70
voor aankoop van visch, zout, vleesch en betel 5 cts. daags, geeft 's jaars	- 18
kleeding enz. per jaar	- 10
diversen	- 2
	<hr/>
	f 100

dus moet een javaansch huisgezin f 100 's jaars verdienen om in zijn levensbehoeften te kunnen voorzien.

De particuliere indigo-planter verdient bij zijn aanplant. .	f 31.50
Verder moeten voor hem in rekening worden gebracht: zijne verdiensten op 180 dagen die ter zijner beschikking bleven tegen een minimum van 20 cts. daags berekend	- 36.—
de opbrengst van gemiddeld vier klapperboomen	- 12.—
de verdiensten van vrouw en kinderen met padie-snijden enz. .	- 10.—
opbrengst van op hun erf aanwezige vruchtboomen en kleine verbouwingen, bamboe enz.	- 12.—
	<hr/>
	f 101.50

Hij kan dus aan het eind van het jaar een batig slot hebben van f 1.50.

De gouvernements-indigo-planter verdient bij zijn aanplant ten hoogste	f 6.27
reken dat hij op de dagen dat hij corvéen moet verrigten, verdient 10 cts. of in 't geheel.	- 2.70
ingeval de hoofden niet knevelen, kan ook hij door opbrengst van de dessah, verdiensten van vrouw en kinderen enz. (zie de drie laatste posten der voorafgaande berekening) verdienen. .	- 34.—
	<hr/>
of gezamenlijk	f 42.97

Dit bedrag, afgetrokken van de f 100, welke hierboven als voor zijne behoeften benoodigd zijn berekend, levert voor zijn gezin een jaarlijksch te kort op van f 57.03.

Hieruit blijkt dat de particuliere planter ruim f 58 per jaar meer verdient dan de gouvernements-planter, en dat nog wel volgens de voor den laatsten meest gunstige berekening.

Om evenwel geheel vrij van vooringenomenheid en overdrijving te blijven en niettegenstaande het zeer questieus is of de gouvernements-indigoplanter zelf nog wel $\frac{3}{4}$ bouw sawah voor zich beschikbaar houdt en bewerken kan, daar dit veelal afhangt van de zoogenaamde *atoeran-di-dalem* of onderhandsche dessa-regeling, welke geheel buiten het Gouvernement plaats heeft, zoo zullen wij aannemen dat de gouvernementsplanter nog geniet de opbrengst van $\frac{1}{4}$ bouw sawah en wel volgens denzelfden maatstaf, als straks voor den particulieren inlandschen planter is geschied. De opbrengst van $\frac{1}{4}$

bouw sawah op f 31,50 berekend zijnde, komt voor die van $\frac{1}{4}$ bouw f 47,25, waarvan af voor landrente à f 7 per bouw, f 5,25, blijft f 42,00.

Dit afgetrokken van zijn boven aangegeven tekort van f 57,03, levert voor hem nog een jaarlijksch tekort op van f 15,03, en dat bij zooveel meer en gedwongen arbeid.

Dus, onder de meest gunstige omstandigheden voor den gouvernements-indigoplanter tegenover de zeer gewone van den particulieren planter, verdient de eerste vijf maal minder bij zijn aanplant, komt hij bij alle, zelfs de meest gunstige berekeningen nog te kort in de voorziening in het zeer gewoon onderhoud zijns gezins, en verrigt daarentegen meer dan tweemaal zooveel werk als de particuliere planter, die bovendien ruimschoots in de behoeften van zijn gezin kan voorzien en nog iets overhoudt.

Onder die gegevens behoeft zeker het groote voordeel voor den inlander van het in de vorstenlanden boven het daarbuiten geldende stelsel niet ver gezocht te worden. Men vergete ook niet, dat, zoo er bij de voorafgaande becijferingen eenige overdrijving bestaat, deze dan zeer stellig plaats heeft ten voordeele van den gouvernements-indigoplanter; dat het bouwen der fabriek, het onderhoud daarvan en van den inventaris ten laste der bevolking nog niet in rekening is gebracht; dat de vexatien en knevelarijen der hoofden, die op een gouvernementsland meer plaats grijpen dan op particuliere ondernemingen, niet zijn opgesomd. Het zou gemakkelijk geweest zijn eene geheel andere, meer in het oog loopende, ook geheel ware berekening te maken, waaruit zou kunnen zijn gebleken dat de indigoplantende bevolking, zooals bij meer takken van het stelsel van cultures het geval is, reeds verarming en achteruitgang ondervindt of spoedig zal ondervinden. Zoo, in plaats van tot grondslag der voorafgaande becijferingen ten opzichte van den gouvernements-indigoplanter de regeringsverslagen te volgen, de residentien *Banjoemas* of *Pecalongang* waren gekozen, dan zou het onderscheid nog oneindig sterker zijn uitgekomen. Het is toch bekend dat in *Pecalongang* de bevolking, vóór de laatstelijk toegekende verhooging van plantloon, soms weinig of niets in handen kreeg als loon voor haren indigo-arbeid. Ja, het is soms gebeurd, beweert men, dat, wanneer de afrekening wees op een opbrengst van, 8 tot 15, zelfs van 20 pd. indigo per bouw, aan de bevolking eene onkostenrekening voor aanbouw of verbetering van fabrieken, aankoop van materialen enz. werd voorgehouden, volgens welke zij geld toe zou hebben moeten betalen.

Uit al het bovenstaande blijkt derhalve dat, toegegeven dat het juist is om voor elk indigo-plantend huisgezin in de vorstenlanden $\frac{1}{4}$ bouw sawahveld in rekening te brengen, de vraag: of de planter uit de opbrengst daarvan genoeg zou trekken én tot loon van zijn arbeid én tot onderhoud van zijn gezin? met *neen* zou moeten worden beantwoord; doch dat het groote voordeel, uit het geldelijk oogpunt alleen en al het andere daargelaten, voor hem daarin bestaat, dat hij ruimschoots in de gelegenheid is door arbeid buiten de indigo-velden in dat onderhoud te voorzien, terwijl daarentegen de gouvernementsplanter, zelfs onder de meest gunstige omstandigheden en al wil men voor hem de opbrengst van $\frac{1}{4}$ bouw sawahveld te goed rekenen, nimmer in staat is door zijn arbeid geheel in de behoeften van zijn gezin te voorzien.

Derde opmerking: „In de memorie is gezegd dat de bevolking in de vorstenlanden haar rijst gaarne op indigo-land plant. Dit klinkt vreemd, omdat, al wil men aannemen dat de Europeesche ondernemer zijn indigo-

land met veel zorg laat bewerken en bemesten, men meende dat de indigo den grond zoozeer uitputte, dat hij niet terstond tot goede sawahs zou zijn aan te leggen. Men wil ook aannemen dat er in de vorstenlanden wel eenige toenadering tot individueel grondbezit bestaat, doch meent dat dit bij het daar heerschend stelsel evenwel nog slechts in eene verre toekomst verwezenlijkt zal kunnen worden, o. a. omdat er voortdurende verwisseling van velden bestaat en wel voortdurend zal moeten blijven bestaan, omdat de Europesche landheer er bijna nimmer iets anders dan indigo (of, is hij koffij-planter, dan koffij) teelt, en toch niet telken jaren indigo op dezelfde velden kan worden geteeld. Men vraagt daarom of nog niet eerder bij de o. a. in de residentie *Cheribon* gesloten contracten tusschen particulieren en de oudsten en voornaamsten van sommige dessahs tot het planten van suikerriet van toenadering tot individueel grondbezit sprake zou kunnen zijn, omdat waar door de oudsten der dessah op die wijze vrijelijk over een deel der gemeentegronden beschikt wordt, de weg geopend schijnt, dien grond langzamerhand als particulier goed der gemeente, bijgevolg ook der gemeente-leden te gaan beschouwen?"

Antwoord: De uitputting der gronden door de indigo heeft meer aanhoudend en in sterker mate plaats bij den gouvernements aanplant dan bij de landverhuringen in de vorstenlanden. De landhuurder bewerkt zijne gronden doelmatiger en bemest ze bijna jaarlijks; het gouvernement daarentegen bemest niet, ten minste niet algemeen. Men vergete ook niet dat de indigo hoogstwaarschijnlijk of zeker andere of gedeeltelijk andere bestanddeelen uit den grond trekt dan met de padie het geval is, zoodat, wanneer de padie komt in plaats van de indigo, zij ook om die reden beter zal slagen, dan wanneer de padie aanhoudend op den zelfden grond wordt geteeld. Ziedaar dan ook de reden waarom de bevolking in Djoejo gaarne de afgeschreven indigovelden in gebruik krijgt, die dan ook tot haar vast aandeel behooren. Want in Djoejo, waar ieder zoogenaamde kleine man zijn eigen aandeel in de dessah-gronden bezit en van dat aandeel beurtelings de helft met indigo wordt beplant, waar dus wel wordt verwisseld, maar meer altijd op denzelfden hem, den kleinen man, toegewezen grond, daar, meent men, zal de javaansche planter veeleer aan het denkbeeld van individueel grondbezit gewennen en de voordeelen daarvan leeren kennen, dan op de wijze waarop de vrije arbeid tot nu toe in Cheribon wordt in praktijk gebragt, juist omdat daar met de oudsten der dessah wordt gecontracteerd en deze de gronden doen verdeelen en bewerken op de voor hen zelve voordeeligste wijze. De oudsten der dessah toch hebben hunne eigen ondercontractanten in hun dessahvolk en die kunnen na elken suikerriet-oogst verwisseld en veranderd worden. In dat geval bebouwt elk individu maar gedurende één jaar dezelfde plek gronds, waardoor hij volstrekt aan geen individueel grondbezit *kan* gewoon worden. Kwam vrije arbeid in eene normale positie, waarbij men, zonder tuschenkomst van de oudsten der dessah, met de individueele dessahbewoners zelve over het hun toegewezen aandeel in de sawahs zou kunnen contracteren, dan eerst zou de verwezenlijking van het denkbeeld en de invoering van het stelsel van individueel grondbezit een zoo goed als zeker gevolg daarvan zijn.
